

Scheepsratten

Tekst: Albert Weijman, KAD

De gezamenlijke geschiedenis van ratten en mensen fascineert. Zo blijken zwarte ratten al sinds de Romeinse tijd in Noord-Europa voor te komen, gebruikmakend van aloude handelsroutes die Azië met Europa verbonden. Zo reisden muizen als verstekelingen mee met de schepen van de Vikingen. Waar mensen migreren, migreren knaagdieren als cultuurvolgers enthousiast mee. Toen en nog steeds. Recent zoöarcheologisch onderzoek licht steeds meer tipjes van de migratiesluiers op.

Ratten aan boord

De aanwezigheid van ratten en muizen aan boord van schepen werd lang beschouwd als een algemeen geaccepteerd gegeven. Nauwelijks werd daarover geschreven. Van een gestructureerde aanpak van preventie en bestrijding was tot in de vorige eeuw nauwelijks sprake. De aanwezigheid van ratten en muizen heeft geleid tot verlies van handelswaar en de verspreiding van ziekten, zoals tyfus en de pest. Aanvankelijk faalden preventieve maatregelen omdat men nog eeuwenlang moest wachten op de ontdekking van de oorzaken. Pas in 1894 werd de veroorzaker van de pest, de bacterie *Yersinia pestis*, door Alexander Yersin ontdekt. In augustus vorig jaar brak de pest nog uit in Madagaskar met bijna honderd dodelijke slachtoffers. En weer waren het scheepsratten die de verspreiding van de pest over zes continenten voor hun rekening namen. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de

Replica van het VOC-schip de Batavia. Foto: Ad van der Zee

pest ook van mens tot mens kan worden overgebracht, naast de verspreiding via rattenvlooiën en ratten. Waar mensen van boord gingen, gingen ratten en muizen met hen mee.

Over eilandratten

Zo werden scheepsratten eilandratten, die de kwetsbare biodiversiteit van eilanden danig verstoren. Vogels die hun eieren op de grond leggen kunnen hun broedsuccessen wel vergeten. Inmiddels wordt 80% van alle grote eilanden in de wereld door ratten gekoloniseerd. Door menselijk toedoen. Dekolonisatie is bijna ondoenlijk. Een voorbeeld: Inmiddels is de laatste fase van de ontrating van het Galapagos-eiland Pinzón gestart. Niet minder dan 40 ton lokaas moest met helikopters over het eiland worden verspreid. Doorvergiftiging moest tot een aanvaardbaar minimum worden beperkt, bijvoorbeeld door het wegvangen van roofvogels en door lokazen te gebruiken die voor beschermde dieren onaantrekkelijk zijn. Wanneer de inspanningen slagen is het gevaar van herintroductie niet denkbeeldig. Wanneer ratten op schepen blijven voorkomen, wanneer effectieve monitoring ter land en ter zee tekort schiet en wanneer publieksvoorlichting en preventiediscipline falen.

De ratten van de VOC

Ooit was de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC, 1602-1799) de grootste multinational ter wereld. De VOC heeft 1772 schepen in dienst gesteld en daarmee 4789 reizen gemaakt. De tijden van

Het linker rattenschild is niet goed geplaatst en heeft zo geen functie.
Foto: Mary-Ann Weijman

de VOC waren ook voor zwarte ratten gouden tijden. De pakhuizen langs de kaden van Amsterdam en Batavia waren voorraadschuren. De trossen dienden als comfortabele in- en uitgangen om aan en van boord te komen. De dekken en de ruimen van de houten Oost-Indiëvaarders boden aan ratten veilige schuil- en nestgelegenheden. Toch is in de uitvoerige reisverslagen van opvarenden maar weinig te vinden over de altijd aanwezige ratten.

“Er is geen enkel schip in Indië dat niet vergeven is van ratten, muizen en vieze beesten.” Heinrich Muce, *sergeant (1683)*

Over de aanwezigheid van muizen is nog minder bekend, want waar scheepsratten zijn hebben muizen het zéér moeilijk. Opvarenden van de VOC beschouwden de aanwezigheid van ratten als een *fact of life*. Ze werden wel gevangen met strikken en vallen maar dat was dweilen met de kraan open. Ze werden ook wel smakelijk gegeten. Zo noteerde scheepschirurgijn Nicolaus de Graaff het volgende rattentrecept in 1640: *“Omdat we al lang geen vers voedsel hadden gehad vingen sommigen elke nacht met strikken en vallen alle ratten die ze konden krijgen. De kop, staart en poten werden afgesneden en de ingewanden verwijderd, waarna de ratten werden gevild. Zo werden ze 's nachts in het want gehangen en daarna met water,*

wijn, rijst, suiker en specerijen gekookt en in de pan gebakken, en als versterking aan de zieken uitgedeeld. Het smaakte erg goed.”

Scheepsratten anno 2018

Nog steeds spelen mensen ratten in de kaart. Nog altijd houden ratten van schepen en van havens. Daar waar pakhuizen met voedsel staan en waar schepen aan de kade wachten. In het containertijdperk van vandaag hebben scheepsratten het moeilijker dan ten tijde van de VOC. Maar, ratten zijn vindingrijke overlevings-experts die van alle wereldmarkten thuis zijn. Rattenschilden zijn, mits deskundig op de trossen aangebracht, blokkades die ratten beogen tegen te houden. Ratten zijn nachtdieren die niet van verlichting houden en dus bieden verlichte loopplanken en trappen aanvullende maatregelen om knaaggasten te kunnen weren.

Sinds 2008 zijn de wettelijke aanwijzingen voor ontrating van havens en de bijbehorende ontrattingscertificaten komen te vervallen. De International Health Regulations (IHR) van de Wereldgezondheidsorganisatie WHO kwamen ervoor in de plaats. De IHR regelt het Ship Sanitation Control Certificate (SSCC) en het Ship Sanitation Control Exemption Certificate (SSCEC). Internationaal opererende schepen moeten nu in het bezit zijn van een geldig SSCC. Een SSCEC wordt pas afgegeven wanneer, na inspectie, de noodzakelijke sanitaire maatregelen ook daadwerkelijk werden getroffen. Bij het ontbreken van de certificaten beschouwen autoriteiten schepen als een mogelijke bron van besmetting. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en de Port

Scheepsratten

Waar mensen gingen en nog steeds gaan, gingen en gaan we dankbaar met hen mee. Als landratten verhuisden ze ons, van Azië naar Europa. De wereld verkennen we met schepen. Veel hebben we te danken aan de VOC.

Zo werden scheepsratten eilandratten. Nog steeds houden we van schepen. Van zeevogels en van de zee.

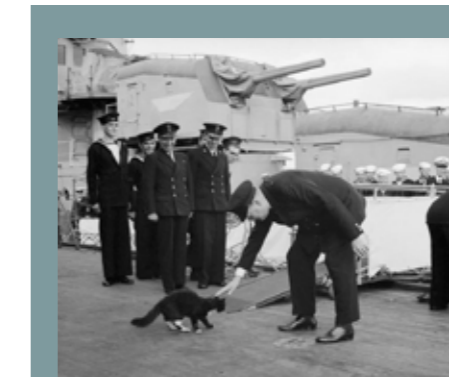
Albert Weijman, 2018

Health Authorities beschikken over nadere informatie over infectieziektenbestrijding in havens en registeren meldingen van infectieziekten aan boord.

Interesse, met het oog op de toekomst

Het zal niemand verbazen dat ratten nog steeds op schepen voorkomen, al wordt het voor knaagdieren steeds moeilijker om zich blijvend op schepen te nestelen. Maar schepen zijn voor ratten ook veerboten die hen van A naar B kunnen vervoeren. Zo zijn ze vandaag de dag nog steeds instaat om eilanden te koloniseren of te herkoloniseren. De opwarming van de aarde biedt ratten nieuwe kansen. Die kansen zullen ze zeker benutten want scheepsratten zijn superdieren waar we ons maar beter voor kunnen interesseren. Ter land en ter zee.

Bron citaat en recept: In dienst van de Compagnie, leven bij de VOC in honderd getuigenissen (1602-1799), Vibeke Roeper en Roelof van Gelder, 2002.

© IWM (H12756)

In augustus 1941 had Sir Winston Churchill een ontmoeting met president Roosevelt op het HMS Prince of Wales. Niet de president, maar de dienstdoende scheepskat Blackie werd door Churchill als eerste begroet. Scheepskatten worden heden ten dage gewaardeerd. Vanwege de hygiëne. Sir Winston zou tegen dat besluit zeker hebben geprotesteerd. Ratten niet.